

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ В КОНТЕКСТІ КОНЦЕПЦІЇ КРИЗИ ЛЕГІТИМНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

У статті здійснено спробу розглянути роль національної ідеї в ракурсі теорії кризи легітимності державної влади. Показано, що принцип суверенітету нації, котрий лежить в основі національної ідеї, не може бути реалізованим без рівноправного доступу всіх членів нації до контролю над розподілом ресурсів і цінностей у даному суспільстві..

Ключові слова: легітимність, національна ідея, ресурси, національний суверенітет.

НАЦИОНАЛЬНАЯ ИДЕЯ В КОНТЕКСТЕ КОНЦЕПЦИИ КРИЗИСА ЛЕГИТИМНОСТИ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ВЛАСТИ

В статье предпринята попытка рассмотреть роль национальной идеи в контексте теории кризиса легитимности государственной власти. Показано, что принцип суверенитета нации, лежащий в основе национальной идеи, не может быть реализован без равноправного доступа всех членов нации к контролю над распределением ресурсов и ценностей в данном обществе.

Ключевые слова: легитимность, национальная идея, ресурсы, национальный суверенитет.

NATIONAL IDEA IN THE CONTEXT OF THE CONCEPT OF CRISIS LEGITIMACY OF PUBLIC AUTHORITY

The article attempts to consider the role of the national idea in the context of the theory of the crisis of legitimacy of state power. It is shown that the principle of sovereignty of the nation, which lies at the basis of the national idea can not be achieved without the equal access of all members of the nation to control the distribution of resources and values in the society.

Key words: legitimacy, national idea, the resources, national sovereignty.

У політичній науці домінує положення, згідно з яким сучасна держава є національною, тобто такою, де джерелом державної влади є нація як асоціація громадян. Найбільш чітко це положення сформульоване К Дойчем: „Нація - це народ, який володіє державою” [1, с. 330]. Саме суверенітет нації вважається основою легітимності національної держави. Наприклад: „легітимним вважається лише такий устрій держави і суспільства і тільки така форма правління, які відповідають волі народу, тобто усіх громадян” [2, с. 114].

Разом із тим, у „західній” політології вже понад сорок років посилено обговорюється проблема кризи легітимності політичної і, зокрема державної влади, що набула в сучасному суспільстві глобального характеру. Провідні західноєвропейські та американські науковці З. Бжезінські, Ю. Габермас, М. Доган, Д. Істон, С. Ліпсет, С. Хантінгтон, Ф. Фукуяма, в працях яких містяться концептуальні ідеї „кризи легітимності”, усвідомлюючи, що ця проблема торкається сучасної держави — держави національного типу, не приділяють спеціальної уваги розгляду цього питання.

Українські ж політологи — Є. Бистрицький, О. Висоцький, С. Єлисеєв, В. Полохало, І. Попова С. Рябов та ін., розглядаючи проблему „ерозії легітимації”, взагалі ніяк не співвідносять її з національною державою. Певною мірою це зумовлено

тим фактом, що у вітчизняній науці при дослідженні проблем категорії „нація” домінують етніцистські підходи, в той час як у „західній” політології — етатистські.

У чому ж полягають основні підходи до проблеми делегітимації державної влади? Фундатор теорії кризи легітимності С.Ліпсет визначає легітимність влади як її здатність створювати і підтримувати у людей переконання в тому, що існуючі політичні інститути є найкращими для даного суспільства [3, с.207]. Коріння кризи легітимності Ліпсет вбачає у неспроможності політичної системи повністю враховувати інтереси різних соціальних груп, що прагнуть отримати доступ до участі в політичному процесі.

Подібні причини делегітимації влади представлені і в інших роботах західних науковців — Ю. Габермаса, М. Догана, Ч. Міллса, Д. Сірінга, С. Хантінгтона та ін. Так, С.Хантінгтон стверджує, що ключовим аспектом делегітимації влади є неспроможність останньої виконати вимогу збільшення політичної участі, яка в сучасний період модернізації висувається всіма суспільними групами. М. Доган в роботі „Легітимність режимів та криза довіри” вказує на дві фундаментальні закономірності: по-перше, пряму залежність між економічним успіхом та легітимністю режиму, і по-друге, пряму залежність між відсутністю вертикальної мобільності, зростанням соціальної нерівності та легітимністю режиму. Характеризуючи сучасні політичні системи Доган акцентує увагу і на тому факті, що симптомом делегітимації переважної більшості сучасних режимів є загальна корумпованість влади [4, с.152-153]. Г. Кіссінджер виводить системну кризу легітимності держави національного типу з необхідності втручання демократичних країн (у першу чергу США) у внутрішні справи національних держав заради „концепта загальної гуманітарної інтервенції” [5].

Російський політолог О. Скіперських, досліджуючи питання легітимації політичної влади у перехідний період в Росії, пов’язує кризу легітимності, кризу участі, та кризу розподілу [6, с.27]. Інший російський політолог— О.Фетісов вказує, що однією з основних причин делегітимації державної влади є протиріччя між універсальними цінностями, що панують у суспільстві, та партикулярними й егоїстичними інтересами владної еліти та пов’язаних з нею соціальних груп [7].

Вітчизняні науковці О. Дергачов, С. Макєєв В. Полохало та ін. першопричиною радикальних кризових явищ делегітимації влади в сучасній українській державі визнають кризу політичної еліти, відмічаючи разом з тим відчуженість суспільства від процесу прийняття політичних рішень [8; 9].

У цілому досить презентативний напрям досліджень процесів делегітимації влади засвідчує, що у політичній свідомості сучасного суспільства домінує визнання того, що державна влада є прерогативою бюрократії і відсутні реальні підстави для здійснення реального суверенітету нації. Це означає кризу самої концепції держави національного типу. Звідси постає питання про роль національної ідеї як основного доктринального компоненту цього типу державності.

Однак у науковій літературі питання про роль національної ідеї в контексті кризи легітимності національної держави практично не знайшло свого відображення.

Мета пропонованої статті — заповнити цю лаку, виходячи з теорії політичних систем. При цьому формат даної статті не дозволяє розглянути питання глобалізації, етнічної ідентифікації та співвідношення державних і наддержавних соціальних і політичних інституцій, які, хоча й взаємопов’язані з обраною темою, становлять окремі проблеми.

Перш за все, автор вважає помилковим самий підхід до спроб виведення національної ідеї з абстрактно-політичного або тим більше культурно-мовного „національного інтересу”. Як показує світовий досвід, будь-яке суспільство буде свої політичні структури (в т. ч. й політичну ідеологію) саме навколо проблеми суспільного розподілу.

Основним механізмом такого розподілу є держава, яка акумулює значну частину ресурсів та здійснює контроль і владне забезпечення порядку доступу до них. Таким чином, реальна участь суб'єкта політики у реалізації державної влади означає, перш за все, його доступ до контролю над розподілом ресурсів. Легітимація ж державної влади означає визнання суспільством реалізованого через механізм держави порядку розподілу.

Узаконений державою порядок розподілу ресурсів і цінностей у суспільстві, зокрема, правове закріплення нерівноправності різних категорій населення у доступі до ресурсів, визначає тип держави.

Нагадаємо, що метою національної ідеї, яка виникла у період буржуазної модернізації, було подолання легітимації феодальною державою нерівноправності різних верств суспільства у доступі до матеріальних ресурсів і духовних цінностей. Національна держава Нового часу, яка скасувала монопольне право монархів на здійснення владних повноважень на певній території та економічні привілеї дворянства, базується на ідеї суверенітету нації як верховної влади народу. Така держава повинна забезпечувати рівноправний доступ до ресурсів і цінностей для всіх своїх громадян, що складають націю. Це й є тим інтегральним інтересом, на основі якого формувалася національна ідея періоду початку буржуазної модернізації.

Саме завдяки тому, що національна ідея базується на реальних інтересах більшості членів суспільства і включає в себе прагнення до оптимальної організації господарського, політичного, духовного, культурного життя народу, вона стає чинником національної консолідації на державотворчій основі, сприяє формуванню національної єдності в процесі досягнення закладених у ній цілей і цінностей.

Фактично легітимацію держави національного типу забезпечує інтерес рівноправного для всіх суспільних груп доступу до ресурсів і цінностей. Без такого доступу неможлива й повна культурна консолідація, оскільки тип розвитку культури соціальної групи значною мірою детермінований її статусом в економічній системі суспільства. Отже, принцип суверенітету нації, який становить сутність національної ідеї, повинен передбачати для всіх громадян не лише політичну рівноправність, а й рівноправність у доступі до контролю над розподілом через механізм держави ресурсів і цінностей. Відповідно національною може вважатися лише така держава, яка не просто носить назву т.зв. „титольної” нації, а повністю забезпечує здійснення суверенітету нації в даному розумінні.

Однак реалізація політичної рівноправності обмежена реальною здатністю всіх громадян – потенційних суб'єктів політики мати рівний доступ до ресурсів влади і відтак до впливу на прийняття державних рішень. Яку політичну реальність легітимує національна ідея на сучасному етапі розвитку політичного процесу, коли концентрація владних ресурсів у руках незначної частини суспільства багаторазово перевищує сукупний ресурс всіх інших громадян?

Для управління механізмом держави суб'єкту політики необхідно забезпечити у себе таку концентрацію владних ресурсів, яка буде достатньою для здійснення вирішального впливу на прийняття державних рішень. З цієї точки зору політична функція національної ідеї полягає саме в об'єднанні владних ресурсів всіх громадян. Останні делегують цей об'єднаний владний ресурс правлячій еліті, яка й реалізує від імені нації авторитарний перерозподіл ресурсів у суспільстві. Однак, оскільки основна маса громадян фактично неспроможна здійснювати контроль над діями правлячої еліти, на цьому етапі виникає відчуження державної влади від її формального джерела — нації. У сучасних умовах реальними суб'єктами формування політичної (владної) еліти, в тому числі й правлячої, як правило, є потужні бізнес-групи, що мають достатню концентрацію ресурсів влади для довгострокового вирішального впливу на процес прийняття державних рішень, а в деяких випадках — і контроль над цим процесом.

Отже, фактичним джерелом державної влади є не нація і не державна бюрократія, а потужні бізнес-групи. Тому консолідація суспільства в рамках існуючої національної

держави, що її покликана забезпечити національна ідея, фактично є консолідацією саме навколо інтересів даних бізнес-груп, тобто національна ідея покликана закріпити в суспільній свідомості реалізований правлячою елітою порядок розподілу ресурсів як єдино можливий і справедливий. Оскільки концентрація владних ресурсів відбувається не на основі суспільної інтеграції, а на основі концентрації великого капіталу та підкореннім механізмом національної держави, змінюється політична сутність національної ідеї. Остання зводиться не до суверенітету нації, а до мобілізації нації на виконання розпоряджень держави, якою керують угруповання, що мають достатню для цього концентрацію ресурсів.

Таким чином, національна ідея в існуючій національній державі є одним з найважливіших чинників легітимації правлячою елітою своєї влади над суспільством та контролю над суспільними ресурсами й цінностями.

Нерівномірність доступу до ресурсів закріплено в правовій системі сучасних держав (наприклад, законами про ліцензування господарської діяльності, в ряді інших нормативних актів господарського права). Результатом цієї нерівномірності стало поглиблення розриву в можливостях доступу різних соціальних верств до духовних цінностей (освіти, культури, інформації), що викликає всередині сучасних націй не лише антагоністичні протиріччя, але й існування різних типів досить відокремлених субкультур із власною позанаціональною самоідентифікацією.

Отже, відповідь на питання про причини поширення кризи легітимності національної держави у сучасній українській державі, на нашу думку, полягає у монополізації владних ресурсів бізнес-елітами, які за визначенням мають транснаціональні інтереси як економічного, так і політичного характеру. Зазначимо, що фінансові інтереси потужних бізнес-груп в останні десятиріччя викликають посилені процеси транснаціонального переміщення капіталів, які значною мірою виводять з-під контролю окремих держав такі традиційні засоби впливу на розподіл ресурсів, як системи трудових тарифів, ціноутворення, оподаткування. У результаті суттєво звужуються можливості державних інституцій щодо підтримки внутрішньої соціальної стабільності, що також є одною з причин делегітимації державної влади.

Звідси витікає, що необхідною базою легітимації національної держави є не просто „політична участь та економічний успіх” [8, с.60], а рівноправний для всіх громадян — членів нації доступ до контролю над розподілом суспільних ресурсів (що формально визначаються як власність нації або ж як національне багатство). Концепція національної держави передбачає це через реалізацію національної ідеї як принципу суверенітету нації.

Сприйняття соціумом національного суверенітету як реальності чи як ритуально-декларативного елементу владних відносин свідчить про ступінь рівномірності доступу до суспільних ресурсів і цінностей (як за наявності власної національної держави, так і в умовах боротьби за її створення — в останньому випадку метою є саме досягнення суверенітету своєї нації). Таким чином, більша чи менша роль національної ідеї в суспільній свідомості є індикатором рівня довіри до держави як механізму влади над суспільством, до правлячої еліти та здійснюваної нею політики. У цілому можна стверджувати, що національна ідея є показником легітимності державної влади.

У цілому, на нашу думку, проблему делегітимації необхідно розглядати не просто як кризу легітимності політичної влади взагалі, а як системну кризу легітимності держави національного типу. У контексті теорії „кризи” або „ерозії” легітимності влади національна ідея потребує переосмислення і розвитку з урахуванням реалій нинішньої економічної системи, в якій основними суб'єктами виступають транснаціональні бізнес-еліти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дойч К. Народи, нація та комунікація / Карл Дойч // Націоналізм: Теорії нації та націоналізму від Йогана Фіхте до Ернеста Гелнера [антологія; упоряд. О. Проценко, В. Лісовий] – К.: Смолоскип, 2006. – С. 327–334.

2. Ян Э. Государственное и этническое понимание нации: противоречия и сходство / Э. Ян // Полис. – 2000. – №1. – С. 114–122.
3. Липсет С.М. Политическая социология / С. М. Липсет // Американская социология: перспективы, проблемы, методы [состав. и пер. с англ. С.Никольских]. – М.: Наука, 1972. – С. 186–219.
4. Доган М. Легитимность режимов и кризис доверия / М. Доган // Социологические исследования. – 1994. – №6. – С.146–161.
5. Kissinger Henry Alfred. Does America Needs a Foreign Policy? [Электронный ресурс] /Henry Alfred Kissinger – 2005. – Режим доступа: <http://strateger.net/=66db3021604e61c0663d5509ee3c14>.
6. Скиперских А.В. Легитимация политической власти в России в условиях становления и развития федеративных отношений: специфика и тенденции / А.В. Скиперских: Автореф. дис. канд. полит. Наук. – Елец, 2003 – 19 с.
7. Фетисов А.С. Политическая власть: проблемы легитимности / А.С. Фетисов // Социально-политический журнал. – 1995. – №3. – С. 28–33.
8. Макеев С. Десятирічна криза легітимності правлячих еліт / С. Макеев // Політична думка. – 2001. – №3. – С. 56–62.
9. Дергачов О. Метаморфози посткомуністичної влади / О.Дергачов, В. Полохало // Політична думка. – 1996. – №1. – С. 78–84.

© Воронянський О.В., 2010